

HÁLA JÓZSEF

MIKOR JELENT MEG RÉSŐ ENSEL SÁNDOR *MAGYARORSZÁGI NÉPSZOKÁSOK* CÍMŰ KLASSZIKUS MŰVE?

JEGYZETEK AZ ELSŐ MAGYAR NÉPSZOKÁS- GYŰJTEMÉNYRŐL ÉS SZERZŐJÉRŐL

1.

Réső Ensel Sándor *Magyarországi népszokások* című műve „A magyar népszokáskutatás első jelentős kiadványa” (Tátrai 1990: 106), amelynek szerzője „sok szempontból jóval »modernebb« volt, mint századunk [a 20. század] első évtizedeinek néhány romantikus etnográfusa” (Dömötör 1977a: 8). Sebestyén Gyula szerint: „De mert ilyen természetű összefoglaló munka még nem jelent meg irodalmunkban, hézagpótló szerepét még annak is tiszteletben kell tartania, a ki az anyag kiválasztásának és összeszerkesztésének feltűnő hiányosságaival tisztában volt” (Sebestyén 1906: 219). „A könyv anyagának ismerete minden szokáskutató számára elengedhetetlen” – írta Tátrai Zsuzsanna (Tátrai 1988: 153).

E klasszikus munkát megjelenése óta sokan idézték/idézik a szak- és népszerűítő irodalomban egyaránt. Azonban – mintha átok ülne a könyvön – a rá való hivatkozásokban számos elírás, hiba szerepel.

Néhány felhasználó, például Ballagi Aladár egy megemlékezésében (Ballagi 1874: 440), Szendrei János Miskolc történetében (Szendrei IV. 1911: 638, 684; V. 1911: 445) és Pesovár Ferenc egyik tánc tanulmányában (Pesovár 1960: 310) *Magyarországi Népszokások*nak írta a címet, Sebestyén Gyula pedig Réső Enselről értekezve *Magyarországi nép szokásokat* írt (Sebestyén 1906: 219). Az *Esztergom és Vidéke* egyik 1882. évi számában olvashatjuk: „Réső Ensel Sándor *Régi magyar szokások* című könyve került a napokban a kezembe, a melyet nagy figyelemmel olvastam el [...]” (AUCUN 1882: 2.) Az idézett cím alapján kétségbe vonható, hogy az álnéven publikáló szerző a művet „nagy figyelemmel” tanulmányozta.

Néhányan, például Berde Károly a népi dermatológiáról szóló munkájában (Berde 1940: 302), Pócs Éva a karácsonyi vacsora és asztal hiedelemköréről írt művében (Pócs 1965: 270), Ujváry Zoltán pedig a palóc dramatikus játékokat bemutató (Ujváry 1990: 76), valamint a *Játék és maszk* címet viselő klasszikus munkájában (Ujváry 2007: 293) megelőlegezte Pest és Buda egyesítését (1873), mert Réső Ensel könyvének címe mellé kiadási helyként Budapestet írta. Ugyanez olvasható a Kerényi György által sajtó alá rendezett akadémiai kötetben is (Kerényi szerk. 1953: 1210).

Feltűnően nagy a változatosság a kiadási évet illetően. A *Pesti Hírlap* újságírója szerint „Az első vízkereszi játékot 1767-ben Pest megyében Réső Ensel Sándor figyelte meg [!].” (*Pesti Hírlap*. 1925. 5.) Dégh Linda tudománytörténeti áttekintésében 1853 (Dégh 1947: 29),¹ Dömötör Tekla kismonográfiájában 1860 (Dömötör 1972: 7), Földes Bélának a Lóskay-kódex Gergely-napi köszöntőit bemutató tanulmányában 1857 (Földes 1975: 604, 617), „a Balassa–Ortutay”-ban 1860 (Balassa–Ortutay 1979: 700), Dömötör Tekla *Naptári ünnepek...* című könyvében 1868 (a bibliográfiában; lábjegyzetben: 1867) (Dömötör 1979a: 261, 104), Ferenczi Imre népszokástanulmányában 1876 (a jegyzetekben; az irodalomjegyzékben: 1867) (Ferenczi 1982: 925, 942), Pozsony Ferencnek a húsvéti határkerületről szóló dolgozatában 1887 (Pozsony 1994: 400), Verebélyi Kincső tanulmányaiban 1864 (Verebélyi 2006: 9; 2012: 275, 287), a Veres László szerkesztette Miskolc történetében 1886 (az irodalomban; lábjegyzetben: 1866) (Veres szerk. 2003 IV/2.: 1177, IV/1.: 364), legújabban a *Magyar Időkben* a Réső Ensel könyvéből vett részletek közlése alatt 1868 (*Magyar Idők*. 2019. 7.) szerepel.

A leggyakrabban az 1866-os és az 1867-es évszám fordul elő. Így például 1866 a *Magyar életrajzi lexikonban* (MÉL 1969: 596), Kósa László tudománytörténeti kötetében (Kósa 1989: 314), a *Magyar nagylexikonban* (MNL 2002: 432), 1867 pedig például Szinnyei életrajzyűjteményében (Szinnyei 1906: 812), Dömötör Teklának a budapesti néprajzi egyetemi tankönyvben olvasható fejezetében (Dömötör 1979b: 393, 412), Tátrai Zsuzsannának az új néprajzi szintézisben közölt tanulmányában (Tátrai 1990: 106, 797) és az Új magyar életrajzi lexikonban (a 2000-es évszám mellett) (ÚMÉL 2004: 700). Ha a digitalizált *Ethnographiában* rákeresünk a *Magyarországi népszokásokra*, huszonhárom találatot kapunk (1857 kétszer, 1866 háromszor, 1867 tizenhatszor, 2000 kétszer fordul elő). A *Magyar néprajzi lexikon* digitális változatában keresve 1866-ot tizenhatszor, 1867-et kétszer találjuk meg (MNéprL 1977–1982).

Időrendben a következő tizenkét évszám szerepel az általam átnézett irodalomban a mű kiadási éveként: 1767, 1853, 1857, 1860, 1864, 1866, 1867, 1868, 1876, 1986, 1987, 2000. Ha Réső Ensel könyve ennyiszor jelent volna meg, többszörösen meghaladta volna a magyar néprajzi „bestseller”-ek, például „a Balassa–Ortutay” (Balassa–Ortutay 1979; harmadik kiadás: 1982) három, Ortutay *Kis magyar néprajzának* (Ortutay 1940; negyedik kiadás: 1966) és „a Kósa–Filep”-nek (Kósa–Filep 1975; negyedik kiadás: 1983) négy, illetve „a Kósa–Szemerkenyi”-nek (Kósa–Szemerkenyi 1973; hatodik kiadás: 2006) hat kiadását. Nyilvánvaló, hogy nem ennyi kiadásról, hanem a legtöbb esetben előírásról, nyomdahi-bárról van szó.

A klasszikus mű valójában háromszor, 1866-ban, 1867-ben és 2000-ben látott napvilágot, mégpedig az első és a második kiadás rövid időn belül. A kötet 1866. május 10-én már nagyrészt ki volt szedve (*Sürgöny*. 1866. 3.), a szerző az előszót „Jakab hó [július]

1 Dégh Lindának e korai munkájáról igen szigorú bírálatot írt Morvay Péter, amelyet a megbírált nem biztos, hogy ismert, mert a recenzió sokáig kéziratban volt, s csak Dégh Linda bloomingtoni halála (2014) előtt négy évvel jelent meg nyomtatásban (Morvay 2010).

1-én” írta alá (Részó Ensel 1866: IX) és augusztus 19. előtt bizonyosan kijött a nyomdából, mert Részó Ensel naplójában e keltezéssel a következő olvasható: „»Magyarországi Népszokások« című gyűjteményemet B. Sennyei Fiáth Mária főtárnokmesternének ajánlva, diszkrétben ma küldtem fel. – Egy példányt vele a császárnénak.” (Részó Ensel 1866–1885, 1866: VIII. 19.) Decemberben küldött ajándékba egy példányt a Kisfaludy Társaságnak is.² A *Fővárosi Lapok* 1867. április 4-én „1 frt 80 kr”-ért ajánlotta megvételre (*Fővárosi Lapok*. 1867. 311.), és az eltérő árból („2 frt 5 kr”) gondoljuk, hogy az április 14-én a *Nefejejts*ben reklámozott kötet (*Nefejejts*. 1867. 184.) talán már az 1867-es kiadás volt.

Az 1866-os és 1867-es kiadás teljesen azonos, egyaránt 351 számozott oldalt tartalmaz, csak a kiadó neve van kicserélve. 1866: „PESTEN, / KIADJA KUGLER ADOLF / 1866.” (Részó Ensel 1866. [I.]), „Pest. Nyomatott Emich Gusztáv, magy. akad. nyomdásznál. 1866.” (Részó Ensel 1866. [II.]); 1867: „PESTEN, / EMICH GUSZTÁV M. AKAD. NYOMDÁSZ. / 1867” (Részó Ensel 1867: [I.]), „Pest. Nyom. Emich Gusztáv, m. akad. nyomdásznál. 1867.” (Részó Ensel 1867: [I.]) Tehát a kiadási jog (ki tudja, miért?) átszállt az első kiadás nyomdászára, aki rövid időn belül újra megjelentette a művet. E gyors újrakiadás okát sem tudjuk. A könyv feltehetően sikeres lehetett.

A két kiadásban még a hibák is azonosak: a szedő rovására írható, hogy a 33. után a 43. oldal következik, a 154-es oldalszám helyett pedig a 254 szerepel. Az már valószínűleg a szerző tévedése volt, hogy a Kisfaludy Társaság felhívását, amelynek hatására összeállítását elkészítette, az Előszóban 1862-re tette (Részó Ensel 1866: V), holott az Greguss Ágost titkár tollából 1863-ban jelent meg (Greguss 1863). (Az új kiadásban az utóbbi helyes évszám olvasható, köszönhetően Verebélyi Kincsőnek és Losonczy Júliának – Részó Ensel 2000: 13.) Azok a kutatók, akik Részó Ensel Előszava alapján idézik a Kisfaludy Társaság felhívását (mint például Sebestyén Gyula és később Fried István), azok a hibás, 1862-es évszámot közlik (Sebestyén 1906: 219, Fried 1989: 166).

Visszatérve az első és a második kiadásra: különösen a szokáskutatóknak lehetett/lehet kellemetlen a hibás adat megjelenése a munkáikban.

Dömötör Tekla *Magyar népszokások* című könyvének első kiadása 1972-ben jelent meg az 1860-as elírt évszámmal (az Országos Széchényi Könyvtár szabadpolcos példányában ceruzával kijavítva. „1867!”) Akik a jeles folklorista e műve alapján hivatkoznak Részó Ensel művére (pl. Gergely Pál), azok e téves adatot idézik (Gergely 1973: 17). E hibára a szerzőt és a kiadót egy megyei napilapban figyelmeztették:

„Csak egyetlen kritikus észrevétel kívánkozik ide: Dömötör Tekla többször hivatkozik az első magyar népszokásgyűjtemény összeállítójára: Részó Ensel Sándorra. A *Magyarországi népszokások* című könyv, ahogy Dömötör Tekla írja: »1860-ban jelent meg«. Ha ez így van, akkor enyhén szólva furcsának találom, hogy ez állhatott a bevezetőjében: »A népszokások egybegyűjtése régi óhajtaása nemzeti irodalmunknak, a Kisfaludy Társaság 1862-ik évben több lapokban, így a *Vasárnapi Újság* 319. lapján is tett felhívást e téren.« Ha a könyv valóban 1860-ban jelent meg, hogyan tudhatta Részó Ensel Sándor: mit sürget majd a Kisfaludy Társaság 1862-ben? Ez az elírás azonban nem teszi érdektelenné ezt az olvasmányosan megírt, nagy értékű könyvet, amely 7600 példányban jelent meg.” (Leskó 1973: 5.)

2 Jegyzőkönyvek 1865–1870. 1866. december 29. 24. jegyzőkönyv, 80. pont, 3. oldal. Olosz Katalin közlése a 2018. november 26-án írt levelében. Szíves segítségét, a rendelkezésemre bocsátott kutatási eredményeit ezúton is hálásan köszönöm!

Nem tudjuk, hogy e tapintatos bíráló eljutott-e Budapestre, de tény, hogy a könyv második, javított kiadásában már az 1867-es évszám szerepel (Dömötör 1977: 7, 70). Viszont a kiváló szokáskutató *Naptári ünnepek...* című könyvének második kiadása bibliográfiájában ott maradt az 1868-as évszám (Dömötör 1979a: 261).

Az első magyar népszokásgyűjtemény újbóli kiadásával (Részó Ensel 2000) és a több mint egy évszázadig kéziratban szunnyadó második kötet (Részó Ensel 2006) megjelenésével kétségtelenül Verebélyi Kincső tett a legtöbbet Részó Sándor és klasszikus műve jobb megismeréséért és népszerűsítéséért. Gondolható, mennyire bosszantotta/ bosszánthatja őt, hogy a második kötet általa írt, előszónak nevezett tanulmányának mindjárt az első sorában az 1864 hibás kiadási év szerepel (Verebélyi 2006: 9). Valamilyen ok miatt ez az évszám olvasható egy másik, későbbi tanulmányában is (Verebélyi 2012: 275, 287).

Fel sem merül, hogy a jeles szokáskutató ne ismerné a két pontos évszámot! Bizonyíték is van erre, a könyv új kiadásában olvasható következő sorok: „A kötet *Magyarországi népszokások* címmel 1866-ban jelent meg Kugler A. kiadásában, majd ugyanennek az összeállításnak a címlapkiadása 1867-ben Emich Gusztáv akadémiai nyomdász műhelyében látott napvilágot.” (Verebélyi 2000: 369.)

S hogy a kiadási évvel kapcsolatosan miért a sok tévedés, elírás, nyomdahiba? Talán a nyomda (számítógép) ördögének bosszújáról (átkáról) van szó, mert Részó Ensel nevezetes művében sok egyéb mágikus praktika mellett az ördögűzés egyik módszerét és „recept”-jét is közölte:

„Virágos Sz. János napján a koloniak urnapi párlos [?] füvekkel vegyített szalmarágásokat gyujtanak meg a négyszögű tűzhelyeken, örömrizdazó dallás és ugrós táncz között, s a fellobogó lángokat egyenként átugrálják. A tűzre tett illatos füvekkel a sárkányokat, ördögöket vélik elűzni, hogy ártalmas fürgeteggel a vetésben kárt ne tegyenek, s a kutakat, forrásokat meg ne mérgecsítsék.” (Részó Ensel 1866: 185.)

2. Részó Ensel Sándor művét a Kisfaludy Társaság 1863. évi felhívására (Greguss 1863) állította össze. Felvetődik a kérdés: akkor a könyv vajon miért nem e társulat kiadásában jelent meg?

Olosz Katalin feltételezése szerint azért nem, mert valószínűleg a szerző nem nyújtotta be a kéziratot publikálásra a Kisfaludy Társasághoz, illetve „a Kisfaludy Társaság eleve nem vállalkozhatott egy olyan szöveggyűjtemény kiadására, melyet közreadója különféle lapokból, kiadványokból szedett össze. Akkoriban a helyszíni gyűjtéseknek volt igazán keletje. Az is a kiadás vállalásának mondott ellent, hogy Részó gyűjteménye túlnyomó részben nem népköltészeti szövegeket tartalmazott. Ez utóbbi »kifogást« nem magam találtam ki, a Kisfaludy Társaság egy harminc évvel későbbi ellenvetése juttatta eszembe.”³ Részó Ensel ugyanis 1896-ban könyve második kiadása érdekében fordult a Kisfaludy Társasághoz. A társulat jegyzőkönyve erről a következőket őrizte meg:

„Másodtitkár jelenti, hogy Részó Ensel Sándor úr az általa gyűjtött magyar népszokások második kötetének kéziratát kiadás végett felajánlja a Kisfaludy-Társaságnak. Vadnay r. tag mindenekelőtt elvileg kívánná eldönteni, hogy a népszokások közlése nem esik-e kívül a Kisfaludy-társaság munkásságának körén, kivált most, midőn külön ethnographiai társaságunk van? Elnök [Gyulai Pál] szintén kijelenti, hogy Ensel Sándor úr téved, midőn a Kisfaludy-Társaság 1862. [helyesen: 1863.] évi felhívására hivatkozik, az csak a népköltészet termékeire, s ezek közt a népszokásokkal kapcsolatos népkölteményekre

3 Olosz Katalin szíves közlése a 2018. november 26-án kelt levelében.

vonatkozott, de nem magoknak a népszokásoknak leírására. [...] A Társaság a gyűjteményt, mint működési körén kívül esőt, sem ki nem adhatja, sem nem támogathatja.⁴

Réső Ensel fennmaradt önéletrajzának következő mondata alapján feltételezzük, hogy őt nemcsak a felhívás, hanem talán a Kisfaludy Társaság külön szorgalmazása is sarkallta a kötet elkészítésére: „[...] a »Népszokásokat« a Kisfaludy Társaság ígérete beváltására állítottam egybe [...]” (Réső Ensel é. n.: 224).

Ha ez így volt, akkor miért nem ők adták ki? Az egyik ok valószínűleg az volt, amint erre Olosz Katalin is utal, hogy nem helyszíni gyűjtéseken alapuló anyagot állított össze (bár a leírt szokások között voltak általa gyűjtöttek is – Verebélyi 2000: 371). Ez a feltétel szerepelt az 1863. évi felhívásban is: „A gyűjtők belátására bizatik kiválasztani, mi vidékőn e tekintetben figyelemre méltó [...]” (Greguss 1863: 319.) Gyulai Pálnak a második kötet kapcsán kifejtett, fent idézett kijelentése, amely szerint az 1863. évi felhívás „csak a népköltészet termékeire, s ezek közt a népszokásokkal kapcsolatos népkölteményekre vonatkozott”,⁵ nem fedi a valóságot. Az elnök úr rosszul emlékezett, mert a Greguss Ágost által aláírt felhívásban nemcsak a szokásokhoz tartozó „népköltemények”, hanem maguk a népszokások is szerepelnek: „[...] A népszokások és sajátságok osztálya mindent magában foglalhat, mi a népköltéssel szorosb vagy tágabb kapcsolatban népünk életében érdekes és feljegyzésre méltó. Ilyenek különösen a babonák, lakodalmi és lakmározási szokások, mulatságok, táncz, fonó, szüret, arató stb. minden ide vonatkozó dallal és beszéddel együtt.” (Greguss 1863: 319.)

Végül is a könyvet nem a Kisfaludy Társaság jelentette meg, hanem először Kugler Adolf, másodsor Emich Gusztáv. Az utóbbi által kiadott és nyomtatott *Sürgönyben* büszke hangú közlemény olvasható, hogy egy ilyen gyűjtemény közzétételével megelőzték a Kisfaludy Társaságot: „[...] ezen gyűjteménnyel a »Kisfaludy-társaság« pium desideriumait [jámbor óhajait] látjuk megelőzve s megtestesítve” (Sürgöny. 1866. 3.).

3. Réső Ensel fennmaradt önéletrajzának *Sándor napi elmélkedés 1892. márczius 18.* című részében (Réső Ensel é. n.: 221–226) a következőket olvashatjuk:

„Az irodalmi munkásságra már tíz éves koromban hajlamot mutattam. [...] Azóta évről évre nagyobb ambícióval írtam kisebb nagyobb dolgozatokat. Az »Esküdtszék« cz. művet 1867-ben, Horváth Boldizsár igazságügyminiszter fölhívására szerkesztettem meg, a helynevek magyarázására jó apám buzdított, a »Népszokásokat« a Kisfaludy Társaság ígérete beváltására állítottam egybe, Árpád sírját Dr. Rómer Flóris buzdítására, Csörszárkát pedig az Akadémia egy felhívására írtam meg. Erőmet így forgácsoltam szét, míg végre kedvenc tárgyamnál Helynevek magyarázata gyűjtésénél maradtam meg. Ezen szellemi munkálatokból azonban vajmi kevés anyagi hasznot húztam.” (Réső Ensel é. n.: 224.)

A fentiekből kiderül – egyebek mellett –, hogy „kedvenc tárgya”-nak a helynevek magyarázata tartotta, tulajdonképpen egyik fő művének *A helynevek magyarozóját* (Réső Ensel 1861–1893) tekintette, s a népszokásokkal szinte csak mellékesen foglalkozott. A sors ironiája: amíg helynévmagyarázatainak nagy része felett eljárt az idő, etimológizálásainak többsége elavult (ma ez ügyben elsősorban Kiss Lajos szótárából [Kiss 1978 és további kiadások] tájékozódik az érdeklődő), addig népszokásgyűjteménye – hiba ellenére – a magyar néprajz klasszikus művei közé emelkedett.

4 Jegyzőkönyvek 1895–1897. 1896. november 25-ei jegyzőkönyv, 121. pont. Olosz Katalin lejegyzése, ugyanó egy részletet is közölt belőle: Olosz 2014: 37.

5 Jegyzőkönyvek 1895–1897. 1896. november 25-ei jegyzőkönyv, 121. pont.

4. Réső Ensel Sándor még tudta, hogy a „*Nyelvében él a nemzet*” szállóige Kőváry László jeles jogásztól, történetírótól és statisztikustól származik („*Nyelvében, szokásában él a nemzet, mond Kővári [...]*” – Réső Ensel 1866: [V.]). Erre újabban Faragó József hívta fel a figyelmet (Faragó 1990, 1991), de meggyőző érvelései csak lassan terjednek, mert a médiában e szállóigét ma is sokan Kazinczy Ferencnek, Kisfaludy Károlynak, Arany Jánosnak, s főképpen Széchenyi Istvánnak tulajdonítják (például Pál 2017: 11).

5. A már említett önéletrajza is bizonyítja, hogy családi előneve „részó”-nek ejtendő (Réső Ensel é. n.: 77), és nem „réső”-nek, ahogy néha hallani.

6. Végezetül szeretném határozottan leszögezni: dolgozatomban nem akartam szór-szálat hasogatni, a kákán is csomót keresni, s főképpen nem volt szándékomban jeles elődeinket és nem kevésbé jeles kollégáimat kipellengérezni, megbántani. Egyszerűen a következőről van szó. Szégyenszemre Réső Ensel klasszikus művének csak az 1867-es kiadását ismertem (szégyenemet kissé enyhíti, hogy ugyanígy volt ezzel a néprajztudós Sebestyén Gyula is (Sebestyén 1906: 219), pedig ő hosszú évekig a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának, az Országos Széchenyi Könyvtár elődjének a munkatársa volt), ezért, amikor egyes bibliográfiákban Réső Ensel művének címe mellett többféle kiadási évszámot láttam, megpróbáltam ennek okát megkeresni/megtalálni. És egy kis „nyomozás”-sal a fenti adatokat találtam...

SZAKIRODALOM ÉS FORRÁSOK

AUCUN

1882 Betlehemesek. *Esztergom és Vidéke* IV. (102) 2.

Balassa Iván – Ortutay Gyula

1979 *Magyar néprajz*. Corvina Kiadó, Budapest.

Ballagi Aladár

1874 Fabó András. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* XVII. (14) 439–445.

Berde Károly

1940 *A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban*. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.

Dégh Linda

1947 *A magyar népi színjáték kutatása*. Különnyomat A magyar népkutatás kézikönyvéből. Néptudományi Intézet, Budapest.

Dömötör Tekla

1972 *Magyar népszokások*. (Magyar Népművészet, 6.) Corvina Kiadó, Budapest.

1977 *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Második kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

1979a *Magyar népszokások*. Második, javított kiadás. (Magyar Népművészet, 6.) Corvina Kiadó, Budapest.

1979b *Szokás*. Dráma. In: Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar folklór*. Tankönyvkiadó, Budapest, 393–412.

Faragó József

1990 *Nyelvében él a nemzet! Egy szállóige keletkezése*. *Helikon* I. (4) 8.

1991 *Nyelvében él a nemzet*. Egy szállóige keletkezése. *Élet és Irodalom*. XXXV. (39) 11.

Ferenczi Imre

1982 *Drávaszögi és szlavóniai népszokások*. In: Balassa Iván – Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajzi tanulmányok*. (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei, 39.) Debrecen, 903–942.

- Földes Béla
1975 A Lóskay kódex Gergely napi köszöntői. *Ethnographia* LXXXVI. 603–617.
- Fővárosi Lapok
1867 „Magyarországi népszokások”... *Fővárosi Lapok* IV. (78) 311.
- Fried István
1989 Magyarország nemzetiségei a korai magyar folklórgondolkodásban. *Ethnographia* C. 155–175.
- Gergely Pál
1973 Változó és változatlan. Modern népszokások. *Magyarország* X. (49/515) 17.
- Greguss Ágost
1863 [Gregus Ágost] A népköltészet ügyében. *Vasárnapi Ujság* X. (36) 319.
- Jegyzőkönyvek
1865–1870 *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1865–1870.* Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár, Ms 5768.
1895–1897 *A Kisfaludy Társaság üléseinek jegyzőkönyvei. 1895–1897.* Magyar Tudományos Akadémia, Kézirattár, Ms 5774.
- Kerényi György (szerk.)
1953 *A magyar népzene tára. II. Jeles napok.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss Lajos
1978 *Földrajzi nevek etimológiai szótára.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kósa László
1989 *A magyar néprajz tudománytörténete.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Kósa László – Filep Antal
1975 *A magyar nép táji-történeti tagolódása.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kósa László – Szemerényi Ágnes
1973 *Apáról fiúra. Néprajzi kalauz.* (Természetbúvárok könyvespolca.) Móra Kiadó, Budapest.
- Leskó László
1973 *Magyar népszokások. Dömötör Tekla könyve. Somogyi Néplap.* febr. 14. 5.
- Magyar Idők
2019 *Nappali udvarlásra nincs idő. Magyar Idők.* febr. 2. 7.
- MÉL
1969 Kenyeres Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon.* II. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MNéprL
1977–1982 *Ortutay Gyula (főszerk.): Magyar Néprajzi Lexikon.* 1–5. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MNL
2002 *Magyar nagylexikon.* XV. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest.
- Morvay Péter
2010 *Réső Ensel és Orbán Balázs „forrásai” és „felhasználói”. Szélgjegyzetek egy néprajzi tanulmány filológiai tájékozottságához és megbízhatóságához és in: Uő: A táj- és népkutatás szolgálatában.* Szerkesztette Halász Péter. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 293–300.
- Nefejejts
1867 „Magyarországi népszokások”... *Nefejejts* IX. (15) 184.
- Olosz Katalin
2014 *Népköltészeti gyűjtések Erdélyben a néprajz önálló tudományterületté válásának időszakában (1889–1914).* In: Keszeg Vilmos – Szász István Szilárd – Zsigmond Júlia (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 22. Néprajzi intézmények, kutatások, életpályák.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 16–39.
- Ortutay Gyula
1940 *Kis magyar néprajz.* Egyetemi Nyomda, Budapest.
- Pál József
2017 *Felvilágosodás és romantika, avagy nyelvében él a nemzet. Magyar Idők.* nov. 14. 11.
- Pesovár Ferenc
1960 *Táncmesterek a szatmári falvakban.* In: Dienes Gedeon – Morvay Péter (szerk.): *Tánctudományi Tanulmányok 1959–1960.* Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Bizottsága, Budapest, 309–332.

Pesti Hírlap

1925 A három királyok. *Pesti Hírlap* XLVII. (4) 4–5.

Pócs Éva, Cs.

1965 *A karácsonyi vacsora és a karácsonyi asztal hiedelmeköre. Néprajzi Közlemények* X. (3–4)
Néprajzi Múzeum–MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest.

Pozsony Ferenc

1994 Húsvéti határkerülés Felsőháromszéken és történeti előzményei Erdélyben. In: Novák László (szerk.): *Studia Comitatus* 24. *Néprajzi tanulmányok Ikvai Nándor emlékére. II.* Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 399–406.

Részó Ensel Sándor

1861–1893 *A helynevek magyarázója*. 1–4. füzet. Szerző, Pest–Budapest.

1866 *Magyarországi népszokások*. Összegyűjté: ~. Kugler Adolf, Pesten.

1866–1885 *Részó Ensel Sándor ügyvéd naplója 1866–1885*. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Duod. Hung. 16.

1867 *Magyarországi népszokások*. Összegyűjté: ~. Emich Gusztáv, Pesten.

2000 *Magyarországi népszokások*. Szerkesztette és az utószót írta: Verebélyi Kincső. A szerkesztésben közreműködött: Losonczi Júlia. Osiris Kiadó, Budapest.

2006 *Magyarországi népszokások*. II. Szerkesztette és az előszót írta: Verebélyi Kincső. A szerkesztésben közreműködött: Gáspár Kinga, Siklósi Szilvia. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest.
é. n. *Adatok Részó Ensel Sándor volt megyei ügyész és ügyvéd Életrajzából*. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Hung. 4340.

Sebestyén Gyula

1906 [Dr. S. Gy.] Részó Ensel Sándor előkészülete a „Népszokások” II. kötetéhez. *Ethnographia* XVII. 219–229.

Sürgöny

1866 „A magyar népszokások”... *Sürgöny* VI. 107. sz. [3.]

Szendrei János

1886–1911 *Miskolcz város története és egyetemes helyirata*. I–V. Miskolcz Város Közönsége, Miskolcz.

Szinyeyi József

1906 *Magyar írók élete és munkái*. XI. Hornyánszky Viktor, Budapest.

Tátrai Zsuzsanna

1988 Délszláv szokásleírások Részó Ensel Sándor múlt századi gyűjteményében. In: Kiss Mária (szerk.): *Folklór és Tradíció V. III. Magyar–Jugoszláv Folklór Konferencia. Budapest, 1987. november 2–3.* MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 151–154.

1990 Jeles napok – ünnepi szokások. In: Dömötör Tekla (főszerk.): *Magyar néprajz VII. Folklór 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 102–264.

Ujváry Zoltán

1990 Palóc dramatikus népszokások és maszkos játékok. In: Uő: *Folklór írárok*. Szerkesztette Szabadfalvi József és Veres László. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 65–97.

2007 Kultusz, színjáték, hiedelem. In: Uő: *Játék és maszk. Dramatikus népszokások. I. Játékok és maszkok jeles napokon*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 199–368.

ÜMÉL

2004 Markó László (főszerk.): *Új magyar életrajzi lexikon*. V. Magyar Könyvklub, Budapest.

Verebélyi Kincső

2000 Részó Ensel Sándor és a népszokáskutatás Magyarországon. In: Részó Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások*. Szerkesztette és az utószót írta: Verebélyi Kincső. A szerkesztésben közreműködött: Losonczi Júlia. Osiris Kiadó, Budapest, 363–374.

2006 *Népszokások kettős tükrében*. In: Részó Ensel Sándor: *Magyarországi népszokások*. II. Szerkesztette és az előszót írta: Verebélyi Kincső. A szerkesztésben közreműködött: Gáspár Kinga, Siklósi Szilvia. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 9–12.

2012 Néprajzi csoportok – interetnikus kapcsolatok – etnicitás. In: Tóth Arnold (szerk.): *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*. BAZ Megyei Múzeumi Igazgatóság – Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet, Miskolc, 272–289.

Veres László (szerk.)

2003 *Miskolc története 6 kötetben. Miskolc város története. IV/1.–IV/2. 1848-tól 1918-ig.* Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár – Herman Ottó Múzeum, Miskolc.

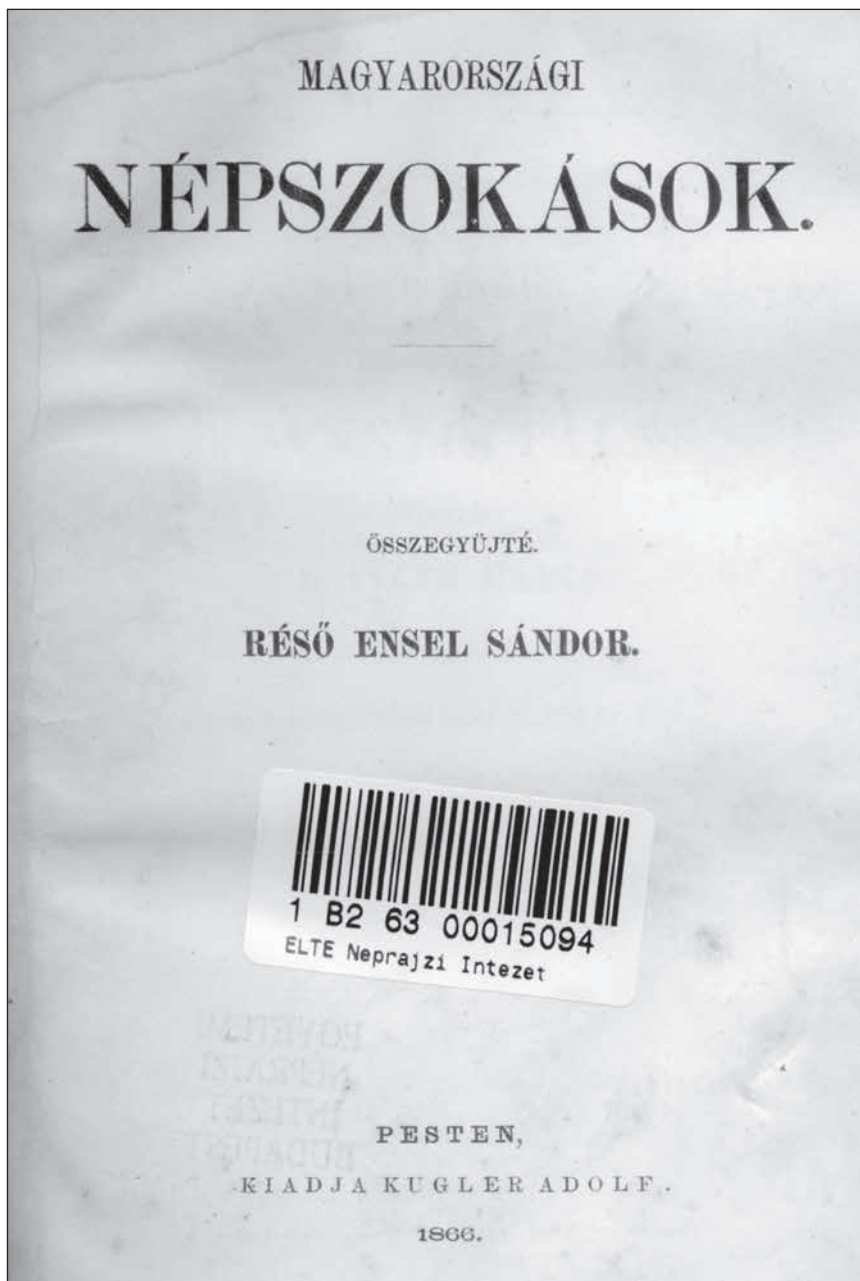
CÂND A APĂRUT LUCRAREA CLASICĂ A LUI SÁNDOR RÉŐ ENSEL DESPRE OBICEIURILE POPULARE DIN UNGARIA? NOTE DESPRE PRIMA COLECȚIE DE OBICEIURI POPULARE ȘI AUTORUL ACESTEIA

Cartea avocatului și juristului Sándor Réső Ensel (1833–1899) intitulată *Magyarországi népszokások (Obiceiuri populare din Ungaria)* (ediții: Pesta, 1866, Pesta, 1867, Budapesta, 2000) este prima colecție maghiară de obiceiuri populare. Această lucrare clasică a fost citată și este citată de foarte mulți autori ai literaturii de specialitate, dar și a literaturii de popularizare a cunoștințelor științifice. Însă în foarte multe cazuri referințele cuprind greșeli cu privire la titlul și anul publicării. În lucrarea de față autorul prezintă aceste greșeli, se străduiește să le corecteze, totodată oferă date istorice despre nașterea acestei cărți, dar și despre autorul ei.

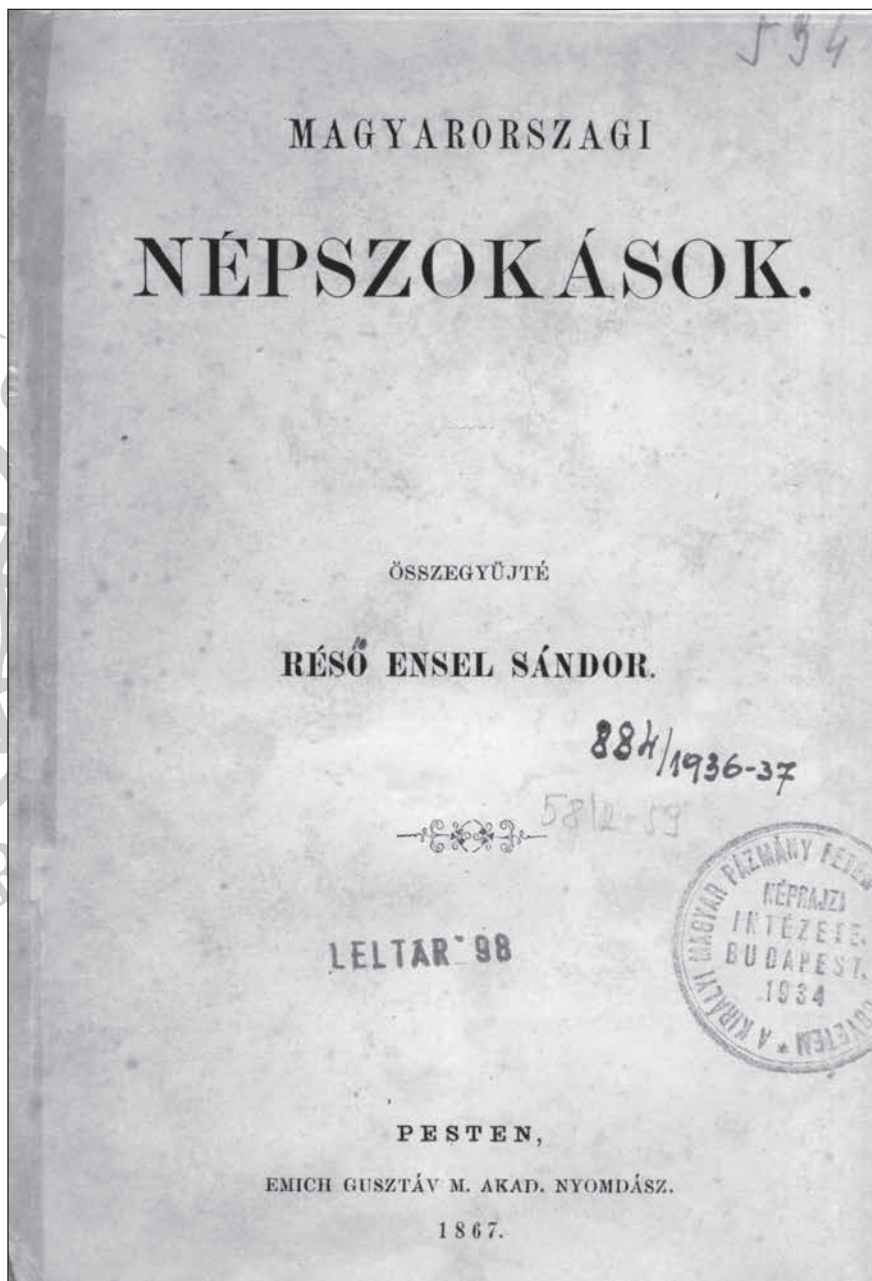
WHEN WAS PUBLISHED THE CLASSIC WORK OF SÁNDOR RÉŐ ENSEL ON HUNGARIAN FOLK CUSTOMS? NOTES ON THE FIRST HUNGARIAN FOLK CUSTOM COLLECTION AND ITS AUTHOR

The book of lawyer and jurist Sándor Réső Ensel (1833–1899) entitled *Magyarországi népszokások (Folk Customs from Hungary)* (editions: Pest, 1866, Pest, 1867, Budapest, 2000) is the first Hungarian collection of folk customs. Since its publishing this classic work has been quoted by many authors of ethnographic and documentary literature. But the references contain many errors and misspells regarding its title and year of release. The author of this study presents these errors, he attempts to correct them, and in the same time he offers historical data on the birth of this volume as well as its author.

KÉPEK

1. Résző Ensel Sándor műve első kiadásának címlapja

2. Részó Ensel Sándor műve második kiadásának címlapja